

J. McNeill: *Something New Under the Sun: An Environmental History of the 20th-Century World*

Lenka Vojáčková

John McNeill: Something New Under the Sun: An Environmental History of the 20th-Century World. Norton, New York 2000, 421 s.

Lidé ovlivňují prostředí, ve kterém žijí, již čtyři miliony let. Rozsah a dopady jejich působení se však vyvíjejí a podle Johna R. McNeilla, profesora historie na Georgetownské univerzitě ve Washingtonu, D.C., dosáhly ve 20. století bezprecedentních rozměrů. Ve své knize „Něco nového pod Sluncem“ (*Something New Under the Sun*) poukazuje na dynamiku vzájemného vztahu člověka a životního prostředí, snaží se odhalit hlavní hybné síly tohoto procesu a stanovit kroky potřebné pro vyloučení nejhorších možných scénářů budoucího vývoje.

V první části knihy je v tematických kapitolách sledován vývoj vlivu člověka na jednotlivé složky prostředí. Autor poukazuje na to, že řada dlouhodobých lidských činností jako třeba jsou produkce potravin (pěstováním rostlin a chovem domácích zvířat), těžba či lov, ve 20. století výrazně změnila svůj rozsah a intenzitu. Dopady těchto činností se pak z lokálního měřítka posouvají na měřítko globální. Například znečištění ovzduší začalo užíváním ohně; již hutnictví v antickém Římě mělo dopady na kvalitu ovzduší v Arktidě. Současné dopady užívání ohně a tedy fosilních zdrojů energie jsou však tak velké, že ovlivnily základy globální chemie atmosféry.

Druhá část knihy, nazvaná „Motory změn“, je věnována hledání procesů, které způsobily změnu rozsahu a dopadu lidského působení na životní prostředí. McNeill zde hodnotí význam populačního růstu a urbanizace, vztah technologického a ekonomického vývoje společností nebo dopady politického vývoje a ideologií na smýšlení o environmentálních otázkách.

Provázanost pomalého ekonomického a demografického vývoje trvala do 20. let 19. století, kdy nové technologie a ekonomická organizace společnosti umožnily mnohem efektivnější využití zdrojů energie a začaly zrychlovat společenský vývoj (ekonomický, technologický, politický, demografický – urbanizace aj.). Teprve s příchodem parního stroje, tudíž průmyslové revoluce, člověk přestal být závislý na síle svých (případně zvířecích) svalů a zejména rozmístění zdrojů přírodní energie (vodní spád, vítr) nebo ložisek uhlí a železné rudy. Zásadní význam v následném vývoji, tj. ve 20. stol. pak měl vynález spalovacího motoru a využití fosilních paliv nejen jako paliva, ale i jako chemické suroviny.

Tytéž technologie mohly být v závislosti na socioekonomických podmínkách zdrojem protichůdných důsledků. Vynález motorové pily spolu s rozvojem dopravy například dramaticky změnilo dřevařský průmysl a vedly k ohrožení deštných pralesů. Jestliže přechod z uhlí na ropu umožnil výrazně rychlejší mýcení jihoamerických pralesů usnadněním dopravy dřeva nákladními auty a umožněním mechanizovaného kácení, pak stejný proces zpomalil kácení severoamerických lesů, protože vedl k vítězství individuální automobilové dopravy nad železnicí, tehdy hlavním konzumentem dřeva zejména na pražce i jako topiva (při výstavbě zejména transkontinentálních tratí).

Technologie, energetické režimy a ekonomické systémy se vyvíjely společně, v dialektických vazbách. Rozdíly mezi industriální společností 19. století a 20. století najdeme v hlavním zdroji energie (uhlí či ropa) i v navazujících technologiích (parní válec, spalovací motor). Tento dynamický systém byl neustále provázán s ekonomickou a sociální organizací společnosti a s životním prostředím.

McNeill zároveň hodnotí současnou environmentální situaci lidstva a stanoví požadavky na potřebné kroky vedoucí k nápravě:

„Rozvinuté společnosti 20. století se víceméně dokonale adaptovaly na stávající podmínky. Zhruba čtvrtina z nás žije způsobem plně závislým na stabilním klimatu, levné energii a vodě a rychlém populačním a ekonomickém růstu. Zbytek pochopitelně touží po tomtéž. Naše instituce a ideologie jsou vystaveny na stejných základech.

***Naše premisy nejsou chatrné, pouze dočasné.** (tučně L.V.) Klima se za 10 000 let po poslední době ledové změnilo jen málo, nyní se mění rychle. Levná energie je rysem věku fosilních paliv, tedy období řekněme od roku 1820. Levná voda (ovšem pouze pro některé) je vymožeností 19. století. Rychlý populační růst je datován od poloviny 18. století a v případě ekonomického růstu je jakýmsi mezníkem rok 1870. Vyhodnotit tyto podmínky jako stabilní a zvolit jako strategii pro přežití závislost na jejich přetrvání vypadá jako překvapivý risk, který byl během 20. století přijímán (často nevědomě) stále více jedinci a společnostmi.*

Režim soustavného narušování životního prostředí je vedlejším produktem miliard lidských ambicí a snah, nevědomé sociální evoluce. Tento režim, jak se ukázalo, člověku vyhovoval a umožnil jeho rozšíření. Zároveň vedl k rostoucí organizaci společnosti kolem podmínek, které vytvářela. Čím dokonaleji se moderní společnosti přizpůsobují stávajícím podmínkám, tím vyšší je pravděpodobnost, že se současné podmínky brzy změní. Pokud bereme jako referenční bod současnost, považujeme za normální stav, který je od jakéhokoli stabilního systému vzdálen nejvíce za celou lidskou historii.

Biologický úspěch lidského druhu zřejmě není vážně ohrožen. Společenský řád mnohých společností naopak ohrožen je. Ekonomický růst lidstva v posledních 200 letech byl vykoupen růstem sociálních nerovností a degradací životního prostředí“ (McNeill 2000, s. 21–22).

McNeill tvrdí, že sice nemůžeme posoudit zda a kdy lidstvo přivodí globální environmentální krizi, je však podle něj jisté, že případné následky ponесou ti méně bohatí a méně mocní.

Zásadní úkoly, před nimiž podle autora stojí lidstvo, najde čtenář v druhé části knihy. Patří mezi ně přechod na čistší energetický režim a urychlení demografického přechodu v rozvíjejících se zemích. Jako další, neméně důležité, ale ještě obtížnější dosažitelné a dlouhodobé cíle vidí autor environmentální vzdělávání lidí a dlouhodobější uvažování environmentálních aspektů „udržitelného rozvoje“ v politice.

McNeill vypráví příběhy z environmentálních dějin Země, aby ukázal, že 20. století přineslo do vzájemného vztahu člověk-příroda „něco nového pod Sluncem“. Jde o natolik zásadní a komplexní změny, že nelze odhadnout jejich environmentální důsledky. Dochází k závěru, že je nutné poznat špatné možnosti či trendy vývoje a těch se vyvarovat. Takové hodnocení je velmi obtížné a studium environmentálních dějin má zvyšovat naši kvalifikaci pro správná rozhodnutí. *„Moderní ekologická historie planety a socioekonomická historie lidstva dávají smysl pouze společně“ (McNeill 2000, s. 20).*

Poznámky

¹⁾ Knihu najdete například ve fondu Knihovny společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích nebo Národní knihovny. Více informací nejen o této knize, ale také o environmentálních dějinách jako novém vědním oboru i o jeho stavu v Česku přináší monotematické číslo časopisu Bedrník. KOLÁŘOVÁ, H., (2005): Co jsou a kde se vzaly environmentální dějiny. Bedrník: časopis pro ekogramotnost, 3, č. 1, s. 11–16 (viz též http://www.pavucina-sev.cz/pdf/bedrnik_unor_2005.pdf).